

Agricultural change
and rural society in
southern Iran

■ دگرگونی‌های کشاورزی و جامعه روستایی در جنوب غربی ایران
■ سیروس سلمان‌زاده

اصلاحات ارضی و تحولات اجتماعی معاصر ایران

● هربرت مایگینگ سمپسون^۱
● ترجمه کامروز خسروی جاوید

خدمات کشاورزی، آموزش و بهداشت بود. از شش سال قبل و از آغاز پروژه پیلوت در سال ۱۹۵۹، آشکار شده بود که محصولات نامناسب کشاورزی و کیفیت نازل زندگی روستایی، نتایج اسفناگیزی به بار خواهد آورد. بنابراین در سال ۱۹۶۸، دولت تصمیم گرفت کشاورزی سنتی دهقانی را حذف کند، چرا که سرعت تولید در این شیوه بسیار کند بود. برنامه‌ریزان کشور بر آن بودند تا منطقه را با بهره‌گیری از طرح‌های عظیم کشاورزی تجاری مدرن سازند و دهقانان را به کارگران کشاورزی مزدبگیر تبدیل کند. این تصمیم منجر به ویرانی اقتصادی و اجتماعی منطقه شد، و این مقطعی است که در کتاب، با ارائه مدارک و شواهد مستدل بررسی شده است. مزارع تعاونی و کشت و صنعت در منطقه به‌وجود آمدند. مزارع تعاونی از ادغام خرده مالکان ۳۳ روستا به وجود آمد و در تملک دهقانان سهامدار قرار گرفت. شرکت‌های کشت و صنعت با مؤسسات تجاری خدماتی پیوند برقرار کردند و پس از خریداری زمین‌های خصوصی، دهقانان سابق را به کارگران فصلی مزدبگیر مبدل کردند.

مجتمع‌های کشت و صنعت ۱۰۰ روستا را تخریب کردند و دهقانان را به مراکز اسکانی که «شهرک» نامیده می‌شد و شباهتی با روستاهای سنتی نداشت، انتقال دادند. ظرف مدت کوتاهی ناخشنودی و ناراضی‌دهی دهقانان را فرا گرفت. کشاورزی مکانیزه موجب بروز بیکاری در میان ایشان گشت و بسیاری از روستاییان جابه‌جا شده، در جستجوی کار به شهرها مهاجرت کردند. دهقانان از تصاحب زمین‌های زراعی‌شان توسط شرکت‌های تجاری ناراضی و خشمگین بودند و ناراضی‌های، بی‌علاقگی و بی‌تفاوتی نسبت به مشاغلشان ابراز می‌کردند. سهامداران مزارع تعاونی کم‌کم احساس کردند که به کارگران مزدبگیر مبدل شده‌اند و احساس بیگانگی با سازمان داشتند؛ سازمانی که مدیران آن به تدریج جانشین اربابان و مالکان

■ Agricultural change and rural society in southern Iran

■ Cyrus Salmanzade

■ Cambridge: Middle East & North African studies, 1980

■ Xvi, 275p. (MENAS Socio-Economic Studies)

آیا اصلاحات ارضی ایران در دهه شصت و هفتاد میلادی یکی از عوامل کلیدی انقلاب اسلامی فوریه ۱۹۷۹ بود؟ سلمان‌زاده، در این اثر موشکافانه و مستند، ناکامی اصلاحات ارضی را در حوضه رودخانه دز، در استان خوزستان، مورد بررسی قرار داده و نتیجه تحقیق او پاسخ مثبت به پرسش مذکور است. کيث مک لاکلان، در پی‌نوشت خود در پایان کتاب، بر اهمیت سیاسی این ارتباط تأکید می‌کند و تبیین می‌نماید حوضه رودخانه دز یکی از فقیرترین مردمان ایران را در خود جای داده بود، در حالی که از لحاظ کشاورزی به‌طور بالقوه این منطقه یکی از ثروتمندترین مناطق کشور بود.

مانند اغلب مناطق ایران، تعداد اندکی مالکان عمده، زمین‌های زراعی را در اختیار داشتند و کشاورزان به شکل مزارعه بر روی زمین ایشان کار می‌کردند.

پروژه آبیاری دز، که از طرح موفق تنسی والی اوتوریتی^۲ آمریکا الگوبرداری شده بود، بر آن بود تا نشان دهد چگونه طرح‌های توسعه قادرند شیوه‌های کشاورزی سنتی را حمایت کنند و تولید را افزایش دهند و زندگی عمومی روستایی را بهبود بخشند.

این طرح شامل ساخت چهارده سد بر روی پنج رودخانه، تولید نیروی برق، اجرای شیوه آبیاری مدرن بر روی یک میلیون هکتار زمین زراعی، کشاورزی مکانیزه، در روستاهای سنتی و فراهم نمودن

برنامه‌ریزان کشور بر آن بودند تا منطقه را با بهره‌گیری از طرح‌های عظیم کشاورزی تجاری مدرن سازند و دهقانان را به کارگران کشاورزی مزدبگیر تبدیل کند. این تصمیم منجر به ویرانی اقتصادی و اجتماعی منطقه شد

پروژه آبیاری دز، که از طرح موفق
تنسی والی اوتوریتی آمریکا الگوبرداری
شده بود، بر آن بود تا نشان دهد چگونه
طرح‌های توسعه قادرند شیوه‌های
کشاورزی سنتی را حمایت کنند و
تولید را افزایش دهند و زندگی عمومی
روستایی را بهبود بخشند

سابق شده بودند. مزارع تعاونی و شرکت‌های کشت و صنعت، به دلیل فقدان حمایت‌های موعود دولت، به ویژه در مورد زمین‌های کم‌بارور و نیز به خاطر فشار سنگینی که به آنها در جهت رسیدن به اهداف تولیدی وارد می‌آمد، ناکام ماندند. از سال ۱۹۷۶ به بعد، در عمل همه این شرکت‌ها ورشکست شده بودند. در فصل نتیجه‌گیری کتاب، سلمان‌زاده می‌کوشد خواننده را قانع سازد که تغییرات اجتماعی جنوب غرب ایران، برآمده از عوامل متعددی است، و تنها ناشی از سیاست‌های حکومت در طرح‌های کشاورزی - تجاری نبوده است. پس از مطالعه در باب شکست شرکت‌های کشت و صنعت و نیز دهقانان جابه‌جا شده و ناخرسند، احساس می‌شود ضروری است که اهمیت نسبی عوامل و متغیرهای دیگر نیز ارزیابی شوند. خوشبختانه، کیث مک‌لاکلان در پی‌نوشت خود در آخر کتاب متعرض این مطلب شده است.

مک‌لاکلان به ما می‌گوید: «ناکامی سیاست‌های کشاورزی شاه سهم عمده در سقوط نهایی او در فوریه ۱۹۷۹ ایفا می‌کند. اضافه شدن انضمام جمعیت روستایی به شهرها، نرخ بیکاری شهری را افزایش داد. از سال ۱۹۷۳ به بعد نزدیک به یک میلیون نفر نیروی کار از روستاها به مناطق شهری مهاجرت کردند ... و اعتقاد عمیق خویش به اسلام و تمکین سفت و سخت از رهبران مذهبی را نیز به همراه آوردند. از آن پس، این مهاجرین روستایی نقشی اساسی در آماده کردن زمینه انقلاب اسلامی بر علیه شاه داشتند.»

درک اینکه کشاورزی در بسیاری از مناطق کشور ورشکست و نابود شده است، این اندیشه روبرشد را در میان افراد تحصیل کرده به وجود آورد که هزینه صنعتی شدن و مدرنیزه شدن پرشتاب دوران شاه از کیسه کشاورزی نابود شده و تخریب جامعه‌های سنتی روستایی و ایمان اسلامی محفوظ در زندگی و اعمال روزانه روستاییان پرداخت شده است. این کتاب، که براساس سال‌ها پژوهش درباره پروژه آبیاری منطقه دز تدوین شده است، تاریخ کاملی از حوضه رود دز، گنجینه‌ای از داده‌های دقیق در مورد پروژه مذکور و نیز قوم‌شناسی جالب توجهی از منطقه ارائه می‌دهد. این جنبه‌های مثبت کتاب در برابر نثر قدری خشک و کم‌انعطاف دانشگاهی و فقدان زبان روایی شیوا و نیز احتیاط بسیار نویسنده در نتیجه‌گیری سیاسی خود، تا اندازه‌ای متعادل می‌شود. به رغم پاره‌ای ایرادات و اشکالات، من با اثر بسیار توافق دارم، زیرا با نتیجه‌گیری شخصی من درباره اهمیت شکست کشاورزی و برنامه‌های اصلاحات ارضی و ارتباط آن با انقلاب، که در

طول سال‌ها زندگی‌ام در حوضه رود دز و در دوران کشت و صنعت به آن رسیده بودم، همخوانی دارد. کتاب درس‌های بسیاری درباره پروژه‌های توسعه کشاورزی در سطح بین‌المللی ارائه می‌دهد. و آن‌ها عبارتند از: اهمیت درک و فهم جامعه سنتی روستایی و چگونگی کارکرد آن، پیروزی تراست‌ها و مجموعه‌های متشکل از کشاورزان، و نیز مطمئن شدن از این که سیاست‌های فعلی در جهت دستیابی به بهترین سود ممکن برای مردم و خدمت‌رسانی به آنها قرار دارد.

همچنین اهمیت برنامه‌ریزی درازمدت مستمر و پی‌گیر و ترجیح آن بر برنامه‌های کوتاه‌مدت و زودبازده و نیز اهمیت کسب اطمینان از حمایت‌های دولتی در برنامه‌ها و طرح‌های کشاورزی را به ما گوشزد می‌کند.

من کتاب را به انسان‌شناسان و متخصصان توسعه کشاورزی که مایلند افق‌های نظری خود را با بهره‌گیری از تجارب یک زندگی واقعی در جریان تغییر کشاورزی افزایش دهند، توصیه می‌کنم. همچنین برای تمام کسانی که به جد خواستارند ریشه‌های انقلاب ایران را بهتر درک کنند، مطالعه این کتاب قطعا ضروری است.

پی‌نوشت:

1. Mayling Simpson - Hebert
2. Tennessee Valley Avtority